

Article history: 21 October 2017 Accepted 15 December 2017

Kadın ve Doğa Üzerindeki Tahakküme Alternatif bir Bakış: Ekofeminizm Üzerine bir Değerlendirme

Elif Gezgin[±]

Öz

Türkiye’de ve dünya genelinde yaşanan çevresel ve toplumsal sorunların yadsınamaz düzeye ulaştığı bir çağa tanıklık etmekteyiz. Bu çağın tarihsel arka planına bakıldığında, onun en temel özelliklerinden birinin, sınırları Batılı, eril, burjuva gibi niteliklerle belirlenmiş bir kurucu öznenin, kendisi dışında kalan ve onun karşısı olarak konumlanan ‘öteki’ unsurlara yönelik tahakkümü olduğu görülür. Bu tahakküm kadın, doğa, azınlıklar ve diğer tüm ötekileştirilenler üzerindeki hakimiyetini yüzyıllardır sürdürmek adına her birine telafisi son derece güç düzeyde zarar vermektedir. Kadına yönelik şiddet her geçen gün daha fazla artmakta, doğa üzerindeki tahribat ise geri dönüşü olmayacak boyutlara ulaşmaktadır. Bu tahakküm; doğanın ve onunla özdeşleştirilen kadının, insanın (esasen erkeğin) hizmetine sunulmuş köleler olarak algılanmasına neden olan indirgemeci ve düalist tarihsel kabullerin izlerini taşımaktadır. Söz konusu kabullerin halen hüküm sürdüğü günümüzde, konunun sosyal bilimler alanında ele alınmasının önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu çerçevede bu metinde, konuyu kadın ve doğa üzerindeki eşanlı tahakküme odaklanarak ve tahakküm sorununa bu iki ana problemi de aşan bir kapsayıcılıkta yer açarak irdeleyen ekofeminist yaklaşımın bazı temel izleklerine değinilmesi, bu yolla hakkında yeterli Türkçe kaynağın bulunmadığı ekofeminist araştırma alanının tanıtımına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Ekofeminizm; kadın; çevre sorunları; eşitsizlik; tahakküm; ikicilik problemi

An Alternative Approach to Domination on Women and on the Environment: An Overview of Ekofeminism

Abstract

In Turkey and all around the world, we witness an era in which environmental and social problems have reached an undeniable level. Considering the historical background of this era, it is seen that one of the main features of it is the constant presence of domination on the others different from the constituent subject characterized by qualities / features like Western, masculine, bourgeois and on the ones whose identities are socially constructed against this subject. This domination has been damaging women, the environment, minorities and all other marginalized groups in an irrecoverable way in order to keep his power. Violence against women has been increasing day by day and devastation on the

[±] Yardımcı Doçent Dr. Elif Gezgin, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Çanakkale, Turkey. E-mail: elifgezgin2009@gmail.com.

environment has been reaching to an irreversible point. This domination carries the traces of reductive and dualistic historical acceptances which lead to the misperception of the environment and women -mostly identified with the environment- as slaves who have been put at the disposal of human (men in fact). In today's world which these acceptances linger, it is thought that to handle this problem in social science is of capital importance. Within this framework, some basic ways which ecofeminist perspective follows will be touched upon. This perspective especially focuses on the simultaneous domination on women and the environment and takes the domination problem in an inclusive way exceeding these two main problems. In this paper, it is specifically aimed to present an overview, in Turkish, on the historical depredation of women and of the environment within the framework of its relationship with the issue of domination and dualistic viewpoints reinforcing this domination so as to contribute to the introduction of the ecofeminist approach about which there are few Turkish sources.

Keywords: Ecofeminism; domination; women; environmental problems; inequality; dualism.

Giriş

*Efendinin sömürgeci mantığı, çağımızın egemen mantığıdır.
Yeryüzüne ve yaşama ne olmakta olduğunun cevabı da bu sorunsalda,
yara bere içindeki bu gezegenin biyosferini ve hatta sosyosferini
dağlayan tahakküm mantığında yatar.
(Plumwood,2004: 258)*

21. yüzyılda mevcut çevrebilimsel sorunlarının ulaştığı noktaya bakıldığında, ekoloji konusunun önemi daha net bir biçimde gözler önüne serilir. Özellikle son elli yıldır dünyanın çeşitli bölgelerinde konu hakkında birtakım önlemler alınmaya çalışılmakla birlikte, bunların ekolojik sorunların giderilmesine sağlayabildiği katkı, konu hakkında ilerleme kaydetmeye imkân vermekten uzak görünmektedir. İnsanlığın karşı karşıya olduğu diğer sorunlarla kıyaslandığında ekolojik sorunların, diğer tüm toplumsal problemleri de içerisine alan, hiçbir imtiyaz tanımadan tüm canlı varlıkları kaçınılmaz biçimde etkisi altına alacak olan en temel krizin zeminini oluşturduğu görülmektedir. Söz konusu gidişata karşı çevre hareketlerinin ekolojik krizin büyüklüğüne dikkat çekme mücadelesi ve bu denli aciliyet taşıyan yaşamsal konuları merkeze alıyor olmaları ise onların çoğunlukla 'alarmist' olmakla suçlanmalarına neden olmaktadır (Şahin, 2016: 50). Toplumsal sorunlara günü kurtarıcı çözümler üretme eğiliminde olan ve para ekonomisiyle fazlaca iç içe olduğundan, onun çevre üzerinde yarattığı tahribata karşı gereken

önlemleri alma konusunda yetersiz kalan güncel politikaların gölgesinde çevre sorunlarının layıkıyla ele alınması, günümüzde dünyanın neredeyse hiçbir yerinde mümkün olamamaktadır. Konunun önemine dikkat çekme gayretindeki aktivist, düşünür ve akademisyenlerin bu alandaki teorik çalışmaları ise sürmektedir.

Ekolojik sorunlara yönelik farklı bakış açılarını benimseyen çeşitli yaklaşımlar, bu sorunları kendi çerçevelerinde -bazı noktalarda ayırarak- ele almaktadırlar. Örneğin, derin ekoloji yaklaşımı, söz konusu problemleri insan merkezli bir doğa anlayışının sonucu olarak okuyarak, doğanın, elinden alınan özne konumuna yeniden kavuşabilmesi, bir kaynak olarak değil başlı başına bir değer olarak görülmesi gerekliliğinin altını çizer. Toplumsal ekoloji ise derin ekoloji ile insanın doğa üzerindeki tahakkümü konusuna yönelik paralel bir duruş sergilemekle birlikte, konunun merkezinde yer alan tahakküm sorununu daha farklı bir çerçeveden ele alır. Toplumsal ekoloji, mevcut tahakkümü insanın insanla olan ilişkisindeki tahakküm biçimlerinin de bir parçası olarak değerlendirir. İnsanın doğa üzerindeki tahakkümünü ya da doğanın insan üzerindeki tahakkümünü olumlayan yaklaşımların birbirinden görüldüğü kadar farklı olmayabileceği konusuna dikkat çeker. Öznelerinden bağımsız olarak, itaat ve tahakküm sorununun kendisine odaklanmak gerektiğinin, aksi takdirde yeşil mücadelenin insanlar ve doğa arasında bulunan söz konusu sorunlu ilişkiyi tersine çevirmekten başka bir anlamı olmayacağına altını çizer (Bookchin, 2013: 22-23). Yeşil harekete katkı sağlayan ve bu metnin odak noktasını oluşturan ekofeminizm ise bu ve benzeri bakış açılarından beslenerek, fakat tahakküm meselesinin ardındaki ataerkil izlekleri de görüş alanına dâhil ederek, doğa üzerindeki tahakkümün kadın üzerindeki tahakkümüle olan ilişkisini masaya yatırmaktadır. 1970'li yıllar itibariyle sesini duyurmaya başlayan bir akım olan ekofeminizm; kadının ezilmesinin diğer tahakküm biçimleriyle olan ilişkisini ele alarak konuyu daha bütüncül bir bakış açısına kavuşturmaya çalışmaktadır. Plumwood bu amacı, "feminist kuramla tam anlamıyla bağdaşan ve ona dayandırılabilir olan çevreci bir feminizmin" gelişmesine katkı sağlamak olarak tanımlar. Bunu yaparken temel başlangıç noktası ise "kadının ezilmesi ile doğanın tahakküm altına alınması arasındaki bağlantıların kuramsallaştırılması" olmuştur

(Plumwood, 2004: 9). Bu akım temelde, “gücün kişisel ve politik düzeyde suistimal edilmesine ışık tutarak, insanın boyunduruk altına alınışı ve çevrenin sömürülüşü problemlerine” aynı anda işaret etmektedir (Birkeland, 1993: 16). Ekofeminist hareket, aynı zamanda hayvan özgürlüğü konusunu da içermekte, türçülük ve cinsiyetçilik arasındaki yakın ilişkinin altını çizmektedir (Jones, 2004; Gruen, 1993; Twine, 2014). Bu yaklaşım, çevre problemleri alanına ağaçlar, ormanlar, su ya da gıda gibi maddesel sorunlar kadar; militarizm, ırkçılık, cinsiyetçilik, cinsel istismar ya da sömürgecilik gibi toplumsal sorunları da dahil ederek (Karen, 1997), diğer ekoloji tartışmaları alanlarından ve diğer feminist akımlardan ayrılan bir kapsayıcılığa ulaşır. Kadınların, hayvanların, toprağın ve erkek egemen düzenin ötekisi olan diğer tüm azınlıkların üzerindeki tahakkümün günümüzde son derece şiddetli bir biçimde ve artarak varlığını sürdürüyor olması, söz konusu mağduriyet alanlarını bir arada değerlendirme gayretindeki ekofeminist yaklaşımın önemini ortaya koymaktadır.

İkicilikler ve Tahakküm Problemi

Uygur adam der ki: Ben Benliğim, ben Efendiyim, tüm diğerleri ise Öteki – dışarıda, aşağıda, altta, itaatkâr. Ben sahiplenirim, ben kullanırım, ben keşfederim, ben sömürür, ben kontrol ederim. Önem arz eden benim yaptıklarımdır. Maddenin ereği ben ne istiyorsam odur. Ben, ben olanım; geriye kalan, benim uygun gördüğüm biçimde kullanılacak, kadınlar ve vahşi doğadır (Le Guin, 1989: 161).

Doğayı insanın hizmetine sürerek bu ikisi arasındaki diyalektik bağı görünmez kılan; bilimsel, endüstriyel ve modern toplumsal yapıların, ne pahasına olursa olsun idealize edilen kalkınma modelini destekleyecek şekilde tasarlandığı sürecin başlangıcından bu yana, doğa üzerindeki tahakkümün yıkıcı etkileri her geçen gün daha net bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Eski Yunan’dan günümüze, insanı doğadan ayrı ve onun üzerinde gören bakış açısının hakimiyeti, “insanın çevreyle olan etkileşimini kavramadığı gibi, insan ve ötekiler biçiminde bir yarılmaya, ikiliğe dayanmaktadır” (Keleş, v.d., 2015: 45).

Doğa, en temel ikili karşıtıklardan biri olan doğa – kültür dikotomisinin mağduru konumunda olmayı yüzyıllardır sürdürmektedir. Kültürü, Marx’ın yaklaşımıyla “doğanın

yarattıklarına karşılık insanoğlunun yarattığı her şey” olarak tanımlamak mümkündür (Güvenç, 1979: 97). Benzer şekilde Nermi Uygur, kültürü “içinde insanın olduğu tüm gerçeklik” ve “doğanın insanlaştırılma biçimi” olarak tanımlar (2006: 17). Görülmektedir ki kültür, insanın doğayla bir arada olmak yerine, onu karşısına almış olmasının bir sonucu olarak şekillenen, günümüz insan merkezci düzenine yönelik olarak kullanılan genel bir terimdir. Söz konusu ikili karşıtlık içerisinde, doğanın kültür karşısında ikincil bir konumda bırakıldığı ise su götürmez bir gerçektir.

Erkeğin kadın üzerindeki tahakkümünü garanti altına alan eril – dişil dikotomisinde de bu tür bir karşıtlığın izlerine rastlamak mümkündür. “Modern bilim alanına özgü kurucu ikili karşıtlıklar, özne ile nesne, doğa ile akıl, doğa ile ruh, akıl ile ruh gibi ayrımlardır ki bu modern karşıtlıklar sistemi asıl olarak toplumsal cinsiyet ayırımına yaslanarak kurulmuştur” (Özkazanç, 2010: 3). Harding’in de ifade ettiği gibi “Batılı, burjuva ve eril bir proje” olarak tanımlayabileceğimiz bilimsel devrimin (1986: 8), kadın ve doğayı aynı anda boyunduruk altına aldığı ve bu iki kategoriye bilimin ve onunla özdeşleştirilen diğer şeylerin avantajına olacak şekilde kurgulanan ikili karşıtlığın dezavantajlı konumunda bıraktığı görülmektedir. Ekofeminist düşüncenin önemli isimlerinden Vandana Shiva, bu özellikleri nedeniyle modern bilimi “bilinçli bir biçimde cinsiyetli ve patriarkal bir etkinlik” olarak değerlendirir:

Dişil doğanın ve dişi cinsiyetin tabii kılınmasına dayanan eril bir girişim olarak bilim, toplumsal cinsiyet kutuplaşmasına dayanak sağlamıştır. Yeni bilimsel ve teknolojik güç olarak patriarka yeni gelişmekte olan sanayi kapitalizmi için siyasi bir ihtiyaç olarak kendini göstermiştir. Bilim ideolojisi bir taraftan doğanın çıplaklaştırılmasını onaylarken bir taraftan da erkeğin otoritesi altında kadının bağımlılığını da meşrulaştırmıştır. Bilim ve erkeklik, doğa ve kadınlık üzerine kurulan tahakkümle özdeşleştirilmiş, bilim ideolojisi ile toplumsal cinsiyet ideolojisi birbirini karşılıklı perçinlemiştir (2015: 59-60).

Doğa ve insan arasındaki kopuşla şekillenen ve Batı kültürünün tarihi kadar eski olan mevcut düzenin bir diğer tezahürü, doğa ile kadının özdeşleştirilmesi durumudur (Lloyd, 1996: 21). Bu özdeşleştirmenin cinsiyet eşitsizliğine olan katkısı yadsınamaz

düzydedir. Kadını doğaya daha yakın bulma tutumu, bazı istisnalar¹ dışında ekofeminist yaklaşımca kabul görmeyen bir bakış açısidir (Warren, 1997; Taylor, 1997; Plumwood, 2004; Pezzullo, 2011 vd.). Bu yaklaşıma göre kadın ve doğa arasında kurulan özdeşlik, feminist çalışmaların halen çözümlenmeyi bekleyen en temel meselelerden biridir ve bunun feminist kurama dahil edilerek irdelenmesi şarttır. “Doğaya karşıt olarak kurgulanan egemen insan ve insan kültürü modeli” yalnızca kadını değil, batılı erilliğinin dışında kalan her şeyi tahakküm altına almaktadır ve tüm yaşam alanlarına yayılmış olan ‘örtük erillik’ ortaya çıkarılmadıkça “üstün olanı aşağı olana bağlayan kavramsal aygıt” baki kalacak ve kadının kurtuluşu konusunda bir çözüme ulaşamayacaktır (Plumwood, 2004: 46).

Arkeolojik araştırmalar, neolitik yerleşimlerde kadına ve doğaya yönelik eşitlikçi ve ikisini de aynı anda kutsal addeden “açık bir biçimde anaerkil” topluluklardan söz etmektedir. Milattan önce 4500’leri takip eden dönemin ise bu alanda çarpıcı bir dönüşüme işaret ettiği ve “kadına/doğaya atfedilen kutsallığın göktanrıya geçişini beraberinde getirdiği” görülmektedir (Olgun, 2017: 392-393). Söz konusu dönüşüm, savaş ve savunmaya yönelik yapı izlerine rastlanmaya başlamasıyla paralellik göstermektedir. Böylece bu yeni düzende “kadın ve doğa arasında kurulan özdeşlik devam etmekte, fakat bu özdeşlik artık her ikisi üzerinde kurulan tahakkümün bir aracı olarak kullanılmaktadır” (Olgun, 2017: 393). O günden bugüne insanlık tarihinden söz ederken, kadın ve doğa üzerindeki talanın aynı anda sürdüğü ve bunun sonraki dönemlerde bilimsel ilerleme ve kalkınma olarak adlandırılan süreçlerin etkisiyle şekil değiştirdiği - ancak tam da bu süreçlerin eril yapılanmaları sonucu şiddetini daha da arttırdığı- bir zaman dilimi gözler önüne serilmektedir. Bu tarihsel sürece eşlik eden düşünce akımlarından bazılarının, dönemin hâkim eril düzenini meşrulaştıran epistemolojik desteği sağlayıcı bir işlev

¹ Ekofeminist yaklaşım kendi içerisinde de bazı farklılıklar taşımakla birlikte, bu çalışmanın odak noktası, onu temel kabulleri çerçevesinde ve ikili karşıtlıklar sorununa eşlik eden tarihsel tahakküm problemine odaklanarak ele almak olmuştur. Genel bir ifade ile ekofeminizm, *kültürel [cultural]* ve *inşacı [constructivist]* yaklaşımlar çerçevesinde bir ayrışma yaşamakta, kadını doğa ile özdeşleştirme eğiliminde olan kültürel ekofeminist yaklaşım, özcülük problemine neden olduğu iddiasıyla eleştirilmektedir (Nhanenge, 2011: 153). (Bu bakış açısı bazı çevrelerce *özcü [essentialist]* ekofeminizm olarak da adlandırılır). Bu çalışma, kadın ve doğa arasında tözsel bir bağlantı varsayımına dayanan kültürel ekofeminist yaklaşımdan ziyade, kadınlığın ve doğanın, mevcut ikili karşıtlıkları besleyen yapısal ve toplumsal faktörlerin etkisi altında şekillenen ve sınırları belirlenen kurgusal konumlanışlarına işaret eden inşacı ekofeminist yaklaşımı merkezine almaktadır.

gördüğü öne sürülür². Örneğin Platoncu akıl ve akla dayalı yaşam kavramlarının; eril kimliğin yanı sıra “kölenin, hayvanın, ve doğal olanın da tahakküm altına alınmasıyla tanımlanan bir efendi kimliğini” beslediği kabul edilmektedir (Plumwood, 2004: 103). Buna göre Platon’da dişil olan her şey, “açıkça ve tekrar tekrar aklın karşıtı olan doğanın daha düşük düzeniyle” ilişkilendirilmiştir ve onun bu felsefesi adeta sevgiden sanata, bilgiden eğitime her türlü yaşam alanının içinden geçen bir fay hattı yaratmıştır. Bu düzen içerisinde “iki tür varlık, iki tür sevgi, iki tür eşitlik, iki tür bilgi, iki tür nedensellik, iki tür sanat, hatta iki tür müzik vardır” (Plumwood, 2004: 115). Benzer bir ekofeminist eleştiri Francis Bacon’a da yöneltilmiştir. Buna göre, modern bilimin ‘ata’sı olarak kabul edilen düşünürün, “eril projesinin odağını oluşturan deneysel yöntemi eril ile dişil, zihin ile madde, nesnel ile öznel, rasyonel ile duygusal arasında bir ikilik öngörürken, erkek ile doğa, kadınlar ve Batılı olmayanlar üzerinde kurulan bilimsel tahakkümü bitştirmiştir” (Shiva, 2015: 57). Ekofeminist bakış açısıyla değerlendirildiğinde, aydınlanmanın ya da modernitenin tarihi, Batılı eril özne karşısında konumlanan ötekiler topluluğu açısından görüldüğü kadar masum olmadığı gibi, açık bir biçimde cinsiyetçidir.

17. yüzyıla geldiğinde karşımıza çıkan bilimsel devrimi de söz konusu tahakküm zemininden ayrı düşünmek mümkün değildir. “Devrimi gerçekleştiren doğacı filozoflar, bilimsel uğraşmayı esas olarak yaratıcı, anaç niteliğinden arındırılmış dişil bir doğanın ele geçirilip teslim alınması, ‘bekâretinin bozulması’ olarak görmüşler” ve böylece doğayı, “erkeksi etkinliği edilgin bir biçimde karşılamaya hazır bir kadın” olarak kurgulama eğilimde olmuşlardır (Berktaç, 1996: 73). Cinsiyetli bir etkinlik olarak modern bilimle birlikte doğa, “giderek tecavüz edilesi bir kadın” olarak görülmeye başlamış, böylece “toplumsal cinsiyet de yeniden yaratılmıştır” (Shiva, 2015: 59). Shiva bu yönüyle indirgemeci modern bilimi, “kadınları uzmanlık statüsünden mahrum etmenin yanı sıra, doğal süreçleri ve bilim olarak karşılıklı bağlantılılığa riayet eden ekolojik ve bütünsel bilme biçimlerini eşanlı olarak dışlamakla” suçlamaktadır (Shiva, 2015: 56).

² Örneğin Shiva, şiddet ve karla olan ilişkisi çerçevesinde ele aldığı modern bilimin indirgemeci bakış açısını, “belirli bir ekonomik ve siyasi örgütlenmenin ihtiyaçlarına verilmiş bir cevap” olarak tanımlar (2015: 67).

Bu noktada modern bilimin tahakküme -farklı ve güncel formlarına kazandırdığı meşruiyet yoluyla- tarihsel olarak genişleme imkânı sağladığı görülmektedir. Böylece yalnızca kadınları değil, egemen özne karşısında konumlandırılarak ötekileştirilen etnik grupları, bir tür 'doğal sermaye'³ olarak kabul edilip iktisadi bir metaya indirgenen doğayı ya da 'ilkel' kabul edilip bir kenara atılan kadim bilgi stoklarını da kontrol altında tutmak mümkün olmuştur.

Hiyerarşik düalizme ve indirgemeciliğe dayanan anlam şemaları, günümüzde hâlâ -büyük oranda sorgulanmaksızın- varlığını sürdürmektedir. Nasıl ki Platon, kalkınma olgusunu "dünyayı efendinin rasyonel tasarısına göre yeniden biçimlendirme" şeklinde tanımladıysa (Plumwood, 2004: 121), yüzyıllardır süregelen inşa süreçleri de benzer tasarıları zihinlerde taze tutmayı başarmış görünmektedir. Özellikle aydınlanmacı ve pozitivist kavramsal çerçevelerle pekişen bu süreç, rasyonel bir kalkınma sürecinin gerekliliklerini yerine getirme görünümü altında; kadını, doğayı ve ötekileştirilmiş azınlıkları boyunduruk altında tutmayı sürdürmektedir. "İndirgemecilik, üç yüz yıldan uzun süredir geçerli tek bilimsel yöntem ve sistem olarak hakimiyetini sürdürmekte, Batı dışının olduğu gibi Batının tarihini de tahrif etmektedir" (Shiva, 2015: 63). Böylece, geçmişten günümüze, kadın ve doğa sistemli olarak aşağılanmayı sürdürmekte, bu eşanlı aşağılama süreçlerinin arasındaki bağ ise çoğu kez görünmez kılınmaktadır. Bu noktada ekofeminizm, "bir değer sistemi, bir toplumsal hareket ve bir eylem olarak" karşımıza çıkmakta ve politik bir analiz olarak da nitelendirilen bu akım, "doğaya yönelik sömürünün Batılı eril aklın kadınlara ve kabile kültürlerine yönelik sömürsüyle olan bağlantısına yönelik bir farkındalık" yaratma gayretini ifade etmektedir (Birkeland, 1993: 18).

Bu aşamada ortaya çıkan sorulardan biri şudur: Eril iktidara kendisi dışındaki her şey üzerinde tahakküm kurma gücünü veren şey nedir? Bu soruya verilecek cevap, sözü edilen tarihsel sürece ve onun ele alınış biçimine göre farklılık gösterebilmekle birlikte, konuyu ekofeminist bir çerçeve içerisinde ve 'efendi' kavramından da yararlanarak tartışmak mümkündür. Temel ikicilikler yoluyla 'insan –

³ Doğayı bir sermaye olarak ele alan iktisatçılar, onu iktisadi üretim kapasitesi taşıyan bir 'mal stoğu', bir 'hammadde kaynağı' ya da bir 'atık öğütücüsü' olarak değerlendirmekte beis görmezler. Örnek için bkz. El Serafy, S. (1991), "The Environment as Capital". R. Costanza (Ed.). *Ecological Economics*. Columbia University Press, New York.

doğa' karşıtlığını ortaya çıkaran söylemler topluluğunun bir sonucu olan ve Plumwood'un 'efendi modeli' adını verdiği bu kimlik, "beyaz ve çoğunlukla erkek seçkinlerin doğa alanını dışlayıp tahakküm altına aldıkları bir çerçeve oluşturmaktadır". Üstelik bu modelin varsayımları varsayım gibi görülmemektedir "çünkü bu model, sorgusuz sualsiz insan modeli olarak kabul edilir. Dış olansa bundan bir sapma olarak görülür" (Plumwood, 2004: 38). Ekofeministlere göre, tarihsel olarak -en azından hâkim Batı kültürü içerisinde- ataerkil kavramsal çerçeve, aşağıdaki argüman dizilimini tasdik etmektedir:

[1] Kadınlar doğayla ve maddesel olanla; erkekler ise 'insan'la ve akılla özdeşleştirilmektedir.

[2] Doğayla ve maddesel olanla özdeşleştirilen, 'insan'la ve akılla özdeşleştirilenden aşağı konumdadır.

[3] Böylece kadın erkekten aşağı konumdadır.

[4] Herhangi bir X ve Y için, eğer X, Y'den üstün konumda ise X'in Y'yi kendine tabi kılması meşrudur.

[5] Böylece erkeklerin kadınları kendilerine tabi kılmaları meşrudur (Warren, 1990: 130).

"Ekofeministlere göre argümanın son maddesinde yer alan ifade, değer hiyerarşisi [insanın doğadan üstün olduğu inancı], değer düalizmi [insan-doğa, erkek-kadın gibi ikili karşıtlıklar] ve tahakküm mantığı [üstün olan zayıf olanı ezer kabulü] yoluyla meşrulaştırılmaktadır ve tahakküm kurucu ataerkil kavramsal çerçeve, kadın ve doğa üzerindeki ikili baskıyı meşru kıldığı sürece hem bu argüman hem de ona kaynaklık eden ataerkil kavramsal çerçeve reddedilmelidir."(130). Varoluşçu feminizmin temel dayanaklarından biriyle kesişen bu noktada, kadının ötekileştirilmesinin, eril iktidarın kendisine biçtiği karşıt bir kimliğin içselleştirilmesi –sonradan edinilmesi- yoluyla gerçekleştiği öne sürülmektedir. Plumwood bu ikiciliği tıpkı Simone de Beauvoir gibi "iyi bir kadın olmanın ikinci sınıf bir insan olmak anlamına geldiği" bir karşıtlık olarak değerlendirmektedir (Plumwood, 2004: 43). Bu çerçevede kadınların tam anlamıyla insan kabul edilmesi, söz konusu ikili karşıtlıkların toplumun her alanını saran ön kabullerini eleştirel bir gözle ele almaktan geçmektedir.

Görüldüğü üzere, 'efendi' olgusu son derece karmaşık ve çok yönlü bir içeriğe sahiptir. Daha önce söz edildiği gibi, 'efendi' kimliğini oluşturup besleyen etkenlerin başında, temel karşıtlıklar inşa etme yoluyla gerçekleştirilen ikicilikler olduğu kabul edilir. İnsan karşısında doğa, erkek karşısında kadın gibi ikili karşıtlıklar, tahakkümü meşrulaştıran ideolojik zeminin başat aygıtları olarak işlev görürler. İnşa edilen ötekilik, adeta bir paradigma yaratarak, bireylere - sınırlarını fark ederek bunun dışına çıkmak istedikleri durumlarda dahi- bu kurgusal söylemler açısından bir çıkış yolu bırakmamaktadır. Bireylerin kendilerini ifade etme biçimleri bu karmaşık yapılanmanın içine hapsedilmiş gibidir. Öyle ki söz konusu paradigma konusunda yeterince bilinçli olduğunu düşünen bireyler dahi, mevcut ataerkil dil kullanım kalıplarının arasına zaman zaman sıkışmış hissedebilir. Üstelik doğanın ve toplumun her yerine nüfuz eden bu ikicilikler, bireylere, söz konusu ikili karşıtlıklardan birine ait olmak dışında bir seçenek bırakmamaktadır. Kadın ile erkek arasında kurulan bu düalist ayırım, akıl (ya da kültür) ile doğa arasındaki, evrensel ile tikel arasındaki, kamusal ile özel arasındaki ve belki hepsinden de önemlisi ben ile öteki arasındaki tahakkümü besleyici sınırlar yaratır. Batı kültürünün kavramsal sistemini şekillendirdiğini iddia ettiğimiz bu ikili yapılar, bireylerce benimsendiğinde "aşağısanan topluluk bu aşağısamayı kendi kimliğinde içselleştirip, aşağı olarak değerlendirilmesinin ortağı olmalı, egemen toplumsal değerleri biçimlendiren merkezin değerlerine hürmet etmelidir". Bu sebeple ikicilikler, "eşitliği ve karşılıklılığı düşünülemez hale getiren merkezi kavram ve kültürleri inşa etmektedirler" (Plumwood, 2004: 71). Benzer şekilde Birkeland söz konusu süreci şu sözlerle ifade eder:

Ataerkil kültürün maskülen anlam inşaları ve kültürel verileri; zihinlerimizde içselleştirilmekte, kurumlarımızda cisimleşmekte, gündelik yaşantılarımızda ve dünya sahnesindeki güç temelli toplumsal ilişkilerimizde yer almaktadır. Hayatımızın her alanında yer alan gizli eril etki, çevremizde gözlemlediğimiz ve akşam haberlerinde görmeye alıştığımız akıldışı fikirlerin ya da davranışların kaynağını oluşturur (1993: 17).

Yaratılan bu eril kültür, bireylere sanki doğal bir gerçeklikmiş ve değiştirilemezmiş gibi sunularak kabul ettirilir. Örneğin, biyolojik olarak kadın cinsiyetine sahip olanların büyük bir kısmı, kendilerine

yönelik; ‘güzel’ görünmek, yemek yapabilmek ya da çocuk yetiştirmek gibi beklentileri karşılayabilmek için çaba sarf etmekte ve bu niteliklerle -içlerinden herhangi birinde başarısız hissettiklerinde kendi değerlerini sorgulayacak kadar- yoğun bir biçimde özdeşleşebilmektedirler. Ya da biyolojik cinsiyeti erkek olan pek çok birey, yalnızca doğuştan getirdiği bu özelliği sebebiyle kendisinden beklenen, çok para kazanma ya da ‘güçlü’ olma gibi misyonları içselleştirerek, tüm yaşantısını bu gereklilikleri yerine getirme gayreti içerisinde sürdürebilmektedir. İçselleştirilen toplumsal cinsiyet rollerinin işaretleri olarak bu tür durumlar, kadınların ve erkeklerin üzerindeki tahakkümün ortakları haline getirildikleri etkileşimsel bir sürecin sonuçları olarak değerlendirilebilir. İdeolojik olarak kanıksanan tahakkümün neden olduğu rıza halinin, eşitsizliğin “yasa önünde resmen eşitliğe zarar vermeyecek şekilde meşrulaştırılmasına” olanak sağladığı bilinmektedir (Wallerstein, 1992: 107). Bunu Bourdieu’nun tahakküm analizinde de kendine yer bulan, farkında olunmayan tahakküm sürecinin tam da bu farkında olmayış nedeniyle parçası olma durumuyla ilişkilendirebiliriz. Buna göre bizler, verili kimliğimizle özdeşleşerek çoğunlukla sorgulamadan karşılama gayreti içerisinde olduğumuz toplumsal beklentiler ve etkileşim içerisinde olduğumuz bireylerden yerine getirmelerini talep ettiğimiz toplumsal roller yoluyla, kendi üzerimizdeki tahakkümün yeniden üretici unsurları olarak işlev görmekteyiz. Bu kurguyu, bireylerin kendi kendilerini tahakküm altında tuttuğu ideolojik bir tuzak olarak tanımlamak mümkündür.

Gündelik hayatımıza yön veren ikili karşıtlıklarla ilgili bir diğer dikkat çekici nokta ise; iki grubun üyelerinin birbirlerinden çok farklı, aynı grubun üyelerinin ise birbirleri ile çok benzer görünmesinin elverişliliğidir. Böylece, örneğin kadın ve erkek arasındaki benzerlikler göz ardı edilmekte, farklılıklar ise söz konusu tahakküm biçimlerine yarayacak şekilde görünür kılınarak mevcut tahakkümü meşrulaştırmakta kullanılmaktadır. Daha önce değinildiği gibi, bu durumu yalnızca kadın ve erkek karşıtlığında değil, ‘efendi’ rolünü koruyan Batılı, eril, beyaz özne ve onun tezahürleri karşısında konumlanan her unsura yönelik eşitsizlikte gözlemlemek mümkündür. “Hayvanlara edilen zulümden, işçilerin sömürülmesine ya da ırkçılığa dek pek çok eşitsiz konumlanış” bu çarpık ikili

karşıtlıklar sistemi ile yakından ilişkilidir (King, 1990: 107). Söz konusu karşıtlıklar bireylerin anlam dünyalarına nüfuz ederek, toplumun her alanında efendi-köle diyalektiğini üretmeyi, yeniden üretmeyi ve meşrulaştırmayı sürdürür. Böylesi bir ilişkinin önemli özelliklerinden biri, efendinin, köleden kendisini tanımasını istemesidir. Bununla birlikte bu, kendi kendini baltalayan bir süreçtir, çünkü efendinin tanınması yalnızca köleye bağlı olduğundan, efendi kendisine gözdağı verilmiş bir konumda hisseder (Sarup, 2004: 27). Söz konusu temas, bu boyutuyla tahakküm eden ve edilen arasındaki karşıtlığın kurgusallığına olduğu kadar, bu diyalektik ilişkinin gerilimine ve dolayısıyla şiddet yaratıcı potansiyeline de işaret etmektedir. Örneğin Bourdieu (2014), eril tahakkümü ele alırken bu gerilimin erkeği de köşeye sıkıştıran boyutlarına değinir ve söz konusu kurguda 'efendinin' de en az 'köle' kadar gergin bir biçimde bu sürece dahil olduğuna dikkat çeker. Eril imtiyazın temel tuzağı, "erkeğin kendi içinde duyumsadığı/duyumsayacağı kadınsı korkudan" doğmaktadır ve "bu korkunun bastırılmadığı zamanlarda inşa ettiği erkeksi endişe, erkeğin kendi cinsiyeti üzerine düşündüğü uğursuz anların yol açtığı ciddi travmalarla sonuçlanır" (Köse, 2016: 183). Habitus çerçevesinde ele alınan bu tür bir toplumsal cinsiyet tartışmasının, ekofeminist perspektif için merkezi önem taşıyan tahakküm kavramıyla kesişerek konuyu daha geniş bir zeminde tartışmaya imkân sağlayabileceği görülmektedir. Tartışmanın özellikle bu minvalde önem taşıyan yanı, içselleştirilmiş tahakküm formlarının gündelik hayatımızın her alanına olduğu gibi, mevcut tahakküm biçimleriyle olan mücadele yöntemlerimize de sinmiş olabileceği konusunda bir uyarı niteliği taşımasıdır. Bu uyarı, inşa edilmiş kimliklerin -bunlar o kimliklerin mağdurları dahi olsalar- aynı eleştirel bakış açısıyla ve özcülük tuzağına düşmeden ele alınması zorunluluğuna işaret etmesi anlamında ekofeminist yaklaşımla paralel bir duruş sergilemektedir. Kadın, doğa ve diğer tüm ötekiler üzerindeki tarihsel tahakküm meselesini, bu tür bir bütünsellik içerisinde ve inşa süreçlerini gözeterek tartışan ekofeminist yaklaşımın ve diğer benzer perspektiflerin, sosyal bilimler alanında eşitsizlik içeren ilişki biçimlerini ele almada ve eşitsizlikle mücadele yöntemlerimize eleştirel bir gözle bakmada alternatif yaklaşımlar olarak değer taşıdığı görülmektedir.

Sonuç Yerine

İlerlemeci ve kalkınmacı anlayışla karakterize edilen günümüz toplum düzeni, insanlığa refah ve özgürlük sağlama konusundaki vaatlerini yerine getirememekte, bir refah sağladığı varsayımı dâhilinde bile, bunun getirisi olması beklenen imkânlar kadınlara erişememekte ve doğaya zarar vermektedir. Ekofeminizme göre kadının ve doğanın bu eşanlı sömürüsü, birbirinden ayrı meseleler değil, müşterek tarihsel süreçlerde şekillenen ilişkilerin sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Feminist kuramları birbirine bağlayacak kayıp halkanın doğada olabileceği görüşü ile ekofeminizm, ekoloji tartışmaları alanında özgün bir konuma sahiptir. Bu bakış açısına göre, Batılı, burjuva ve eril bir proje olarak tasarlanan mevcut düzenin tek kurbanı kadın ve doğa değildir.⁴ Bu sistemin hayatın her alanını ele geçirmeye muktedir yapısı, söz konusu iktidar sağlayıcı ‘özne’ niteliklerinden yoksun olan tüm grupları (ve hatta bulunan bağlama özgü hegemonik erkeklik⁵ tanımının dışındaki erkeklikleri de) kapsayan tarihsel bir tahakküme işaret etmektedir. Hâkim bilimsel paradigmanın meşru kıldığı hiyerarşik düalizmler, toplumsal hayata şekil veren kültürel kodlar içerisinde çoğunlukla sorgulanmadan kabul görmekte, toplumsal yapılarca meşrulaştırılmakta ve eğitim öğretim süreçleri yoluyla yeniden üretilmektedir.

Bu noktada temel sorunsal, hiyerarşik ikili karşıtlıkların yarattığı kısır döngüden çıkabilmenin nasıl mümkün olacağıdır. Düalist bakış açısını kıran ve bütünsel bir anlam arayışına odaklanan bir yaklaşım nasıl tasarlanabilir ve daha da önemlisi hayata geçirilebilir? Birkeland’ın ifade ettiği gibi “binlerce yıllık ataerkinin yarattığı güçlü ve gizil psikolojik etkilerinden kurtulabilmek, kendimizin ve içerisinde yaşamakta olduğumuz toplumun ciddi bir özeleştirisini zorunlu kılmaktadır” (1993:17). Benzer şekilde Plumwood, sağlıklı bir feminist kimlik oluşturmak için “öz eleştiri ve kendini olumlama arasında iyi bir

⁴ Bununla birlikte kadınların ve doğanın, söz konusu ilişkiler ağı içerisinde sömürüye en yoğun ve en açık biçimde maruz kalan grupları oluşturduğunun altını çizmek önem taşır.

⁵ Hegemonik erkeklik kavramına yönelik etraflı ve zihin açıcı bir analiz için bkz. R.W. Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika. Ayrıntı Yayınları*. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini anlamamanın yalnızca toplumsal cinsiyetin tek bir boyutunu ifade eden kadınlığı değil, erkekliği de inceleyerek mümkün olabileceğini öne süren Connell; bu metinde bahsi geçen Batılı, burjuva, eril özne tanımının dışında kalan ‘öteki’ erkekleri ve erkeklikleri ele almaya yardımcı bir teorik zemin sunmaktadır. Söz konusu çalışma, ekofeminizmin işaret ettiği; tahakkümün, erkeklerin de büyük bir kısmını içerisine alan kapsayıcılıktaki boyutuna dikkat çekmektedir.

denge” kurmanın önemine dikkat çeker (2004: 93). Zira kadın ve doğaya yönelik şiddetin önüne geçme mücadelesinde bu tür bir denge olmaksızın gerçekleştirilecek aceleci ve yeterli bütünsellikten yoksun çabaların yeni ikicilik kalıpları ya da hiyerarşiler meydana getirebileceği bilinmektedir. Ekofeminizm, bu tür bir ihtiyatla yola çıkması, kendi pozisyonuna yönelik bir özeleştirici çabasını yansıtmaması, anlam şemalarımızı belirleyen hiyerarşik ve düalist kalıp yargılara dikkat çekmesi ve tahakkümü bütünsel bir çerçeve içerisinde ele alması anlamında kadın ve doğa mücadelesine dönük yerinde bir girişimi ifade etmektedir. Ekofeminist çabayı önemli kılan diğer temel nokta ise, gündelik hayatın her alanına sızmış olan örtülü eril tahakkümün deşifre edilmesi konusuna tanıdığı önceliktir. Bu ayrıcalık; Batılı, eril, burjuva öznenin kurucu rol üstlendiği tahakkümün altında kalan diğer ezilenlerle ortak bir mücadele zemini sunma potansiyeli taşımaktadır. Doğa ve kadın üzerindeki eşanlı talanın bütünsel bir analizi, söz konusu tarihsel tahakküm döngüsüne ışık tutması anlamında ekofeminist yaklaşımın birleştirici ve ortak mücadele alanı yaratıcı rolünü ortaya koymaktadır. Şüphesiz ki ve maalesef, konu hakkında alınacak çok uzun bir yol vardır ve söz konusu teorik tartışmaların, bugün tanık olduğumuz tahakküm sorunlarını önlemeye hizmet edecek pratik çözümler üretmekten büyük oranda yoksun olduğu açıktır. Yine de, bu metinde kısaca tanıtılmaya çalışılan ekofeminist bakış açısı, bu yolda üzerimizdeki tahakküme yönelik farkındalıkla ve yeni ikili karşıtlıklar üretecek bölünme ve dışlama tuzaklarına düşmeden -yani dayanışma içerisinde- yürümenin yollarına yönelik ipuçları sunması anlamında önem taşır.

Kaynakça

- Berktaş, F. (1996). “Ekofeminizm ya da Yüreğin İyimsenliği”. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*. (4): 73-76.
- Birkeland, J. (1993). “Ecofeminism: Linking Theory and Practice”. In: Greta Gaard (Ed.). *Ecofeminism: Women, Animals, Nature*. Philadelphia: Temple University Press. 13-60.
- Bookchin, M. (2013). *Toplumu Yeniden Kurmak*. (Çev. Kaya Şahin). İstanbul: Sümer.
- Bookchin, M. (2013b). *Özgürlüğün Ekolojisi*. (Çev. Mustafa Kemal Coşkun). İstanbul: Sümer.
- Bourdieu, P. (2014). *Eril Tahakküm*. (Çev. Bediz Yılmaz). İstanbul: Bağlam.

- Fryre, M. (1983). *The Politics of Reality: Essays in Feminist Theory*. New York: Crossing Press.
- Gruen, L. (1993). Dismantling Oppression: An Analysis of the Connection Between Women and Animals. In: Greta Gaard (Ed.). *Ecofeminism: Women, Animals, Nature*. Philadelphia: Temple University Press. 60-91.
- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Harding, S. (1986). *The Science Question in Feminism*. Ithaca: Cornell University Press.
- Jones, P. (2004) "Mothers with monkeywrenches: Feminist imperatives and the ALF". In: S. Best and A. J. Nocella (Eds). *Terrorists or freedom fighters? Reflections on the liberation of animals*. New York: Lantern. 137-156.
- Keleş, R., Hamamcı, C. ve Çoban, A. (2015). *Çevre Politikası*. Ankara: İmge.
- King, Y. (1990). "Healing the wounds: Feminism, ecology, and nature/culture dualism". In: I. Diamond, G. F. Orenstein (Eds.). *Reweaving the World: The emergence of ecofeminism*. San Francisco: Sierra Club Books. 106-121.
- Köse, H. (2016). "Bourdieu Düşüncesinde Tahakküm-İtaat İlişkisi ve Sosyo-Politik Beden". *ILEF Dergisi* 3(2): 173-199.
- Le Guin, U. K. (1989). *Dancing at the Edge of the World: Thoughts on Words, Women, Places*. New York: Grove Press.
- Lloyd, G. (1996) *Erkek Akıl: Batı Felsefesinde 'Erkek' ve 'Kadın'*. (Çev: Muttalip Özcan) İstanbul: Ayrıntı.
- Nhanenge, J. (2011). *Ecofeminism: Towards Integrating the Concerns of Women, Poor People and Nature Into Development*. U.K.: University Press of America.
- Olgun, H. (2017). "Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkil Tahakküm." In: H. Olgun, O. İmge (Eds.). *Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar*. Ankara: Liberte. 387-421.
- Özkazaç, A. (2010): "Kadını Görmeyen Bilim ve Sağlık Politikaları" Başlıklı sunum metni. II. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi. 20-23 Mayıs 2010.
- Pezzullo, P. C. (2011). "Articulating anti-toxic activism to sexy superstars: The Cultural Politics of A Civil Action and Erin Brockovich". In: S. P. Depoe. (Ed.). *Environmental Communication Yearbook*. New York: Routledge. 21-48.
- Plumwood, V. (2004). *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*. (Çev. Başak Ertür). İstanbul: Metis.
- Salleh, A. (1989). "Stirrings of a New Renaissance". *Island Magazine* (8): 26-31.
- Sarup, M. (2004). *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*. (Çev. Abdülbaki Güçlü). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Shiva, V. (2015). *İnadına Canlı: Kadınlar, Ekoloji ve Hayatta Kalma*. (Çev. Emine Ayhan). İstanbul: Sinek Sekiz.
- Şahin, Ü. (2016). "Yeşil Hareketin bir tarihi var: Bir değinme". In: S. Erensü, et al. (Eds.). *İsyanın ve Umudun Dip Dalgası*. İstanbul: Tekin. 50-59.
- Taylor, D. E. (1997). "Women of color, environmental justice and ecofeminism". In: K.J. Warren (Ed.). *Ecofeminism: Women, Culture, Nature*. Bloomington: Indiana University Press. 38-81.

410 Kadın ve Doğa Üzerindeki Tahakküme Alternatif bir Bakış

- Twine, R. (2014). "Ecofeminism and Veganism: Revisiting the Question of Universalism". In: C.J. Adams and L. Gruen (Eds.). *Ecofeminism: Feminist Intersections with Other Animals & The Earth*. USA: Bloomsbury. 191-209.
- Uygur, N. (2006). *Kültür Kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Wallerstein, I. (1992). *Tarihsel Kapitalizm*. İstanbul: Metis.
- Warren, K. J. (1997). "Taking empirical date seriously: In: K.J. Warren (Ed.). *Ecofeminism: Women, Culture, Nature*. Bloomington: Indiana University Press. 3-20.
- Warren, K. J. (1990). "The Power and Promise of Ecological Feminism," *Environmental Ethics*. 12. 125-146.

Extended Abstract**An Alternative Approach to Domination on Women and on the Environment: An Overview of Ecofeminism**

In Turkey and all around the world, we witness an era in which environmental and social problems have reached an undeniable level. One of the main features of this era is the constant presence of domination of the Western, masculine, bourgeois subject on the ones different from him and on the ones whose identities are socially constructed against him. It has been getting clearer day by day that this domination has been damaging women, the environment, minorities and all other marginalized groups in an irrecoverable way and in an accelerated manner in order to keep his power. Violence against women has been increasing every day and devastation on the environment has been reaching to an irreversible point. Although theoretical point of views on violence against women and devastation of the environment vary, this paper aims to dwell only on ecofeminist approach which aims to discuss this web of domination from both ecological and feminist perspectives.

According to ecofeminist approach, this domination carries traces of reductive and dualistic historical acceptances which lead to the misperception of the environment and women -mostly identified with the environment- as slaves who have been put at the disposal of human (men in fact). Modern scientific paradigm following enlightenment period has been unsuccessful to undo these historical mistakes and moreover it has created new forms of hidden masculinity which help domination to be reinforced and reproduced in new shapes. Individuals are forced to think, believe and act in accordance with the design of this modern society and their acceptances are shaped by its dualistic approach encapsulating what there is to life. At this point, we can see that ecofeminist perspective does not only focus on the simultaneous domination on women and the environment but also does take the domination issue in an inclusive way exceeding these two main problems by involving every type of others - specific to the context it is observed- like ethnic minorities, non-heterosexuals etc. Thus, it points to the most urgent problems today's world has to face in a holistic way and exposes true colors of patriarchal system and its effect on everything including women and the environment. It can be claimed that this perspective presents some clues to interpret all types of otherness and its relationship with the issue of domination and dualistic viewpoints reinforcing this domination within a single framework.

In today's world which patriarchal acceptances linger, it can be said that to handle this problem in social science is of capital importance. It is very clear that in Turkey and all around the world, there is a long way to walk for emancipation of women or the environment and theoretical discussions don't seem to help to prevent violence against them. However, it can still provide insight about possible ways of creating an arena in which various groups struggling for justice come together and of finding alternative perspectives without leading to new dichotomies while in this struggle.

Keywords: Ecofeminism; domination; women; environmental problems; inequality; dualism.

